

T É K A

Végzetes démon egy végzetes korban¹

NÓTÁRI TAMÁS: *Zarah Leander. Díva a Harmadik Birodalom árnyékában.*
Szeged, 2007, Lectum Kiadó. 240 p.
(CD-melléklettel)

Részen magyaroknak köszönhete nemzetközi sikereit a száz éve született svéd Zarah Leander, aki a náci Németországban Marlene Dietrich helyébe lépve lett a végzet asszonya.

„Politikai anal-fabéta vagyok” – mentegette magát Zarah Leander svéd énekesnő és színésznő, miután a második világháború idején hazájába visszatérve többen náci szirénnek nevezték a dizózt, akinek „csupán” az volt a bűne, hogy hagyta magát sztárolni a hitleri Németországban. Magyarázkodása csak keveseket hatott meg, ezért évekre ejtették a vörös hajzuhata-gával és erotikusan bűgő kontraaltjával korábban milliókat magába bolondító Leandert.

Az éppen száz éve egy svéd városkában, Karlstadban – Zarah Stina Hedberg

néven – született díva hozzá lehetett szokva a kritikákhoz, hiszen már karrierjét is el-lenszélben kezdte. 1926-ban, 19 évesen a királyi színiiskola felvételijén – tudható meg Nótári Tamásnak, a Károli Gáspár Református Egyetem docensének minap megjelent, Zarah Leander: *Díva a Harmadik Birodalom árnyékában* című könyvéből – azzal utasították el, hogy „káprázatosan néz ki, de teljességgel tehetségtelen”, a stockholmi operaházban pedig John Forsell intendáns „kellemes jelenség, de túl hangosan ordít” szavakkal

tanácsolta el, hozzá-téve, hogy próbálko-zék inkább az operet-tel. A 175 centiméter magas és különleges hangfekvésű femme fatale – a kevéssé is-mert, sokat italozó színész, Nils Leander mellett töltött rövid és boldogtalan há-zasságot követően – 1932-ben hozzáment Vidar Forsellhez, az őt elutasító operahá-zi intendáns fiához. Ezzel pedig megnyí-ltak előtte a korábban elérhetetlennek tűnő, magasabb körök is, ráadásul új apósa is módosította korábbi le-sújtó véleményét:

„Hangod ugyan nincs, kedves Zarah, de amit énekelsz, átkozottul jól hangzik!”

Igaz, az első férje nevét megtartó Zarah ekkor már többlemezes énekesnő és vitathatatlan sztár volt, sőt a színpadot is meghódította. Kritikusai a revükben dekadens végzet asszonyaként nagyot domborító színésznőről olyasmiket írtak, hogy „kellemes és fájdalmas

¹ A szerző a HVG 2007. évi 49. számában írott, azonos tárgyú, „A végzet pótaszonya” című írásának átdolgozott változata.

érzés járta át a nézőt a bukott angyal nyers önkritikáját hallgatva”, s hogy a közönség „ritkán halhatja a testet öltött bűn ilyen tiszta hangú panaszát”. Svéd filmekben is szerepelt, annak ellenére, hogy a rendezőknek komoly nehézséget okozott a kamera előtt gyakorlatlanul viselkedő Leandernek olyan szerepeket keríteni, amelyekben keveset kell beszélni, ám annál többet lehet vészjósló démonisággal énekelni.

A Magyarországon ma jószerével ismeretlen dizőz pályájának felívelésében egyébként közvetve magyar művészek is közreműködtek. Első svédországi színpadi sikerét 1931-ben Lehár Ferenc *A víg özvegy* című operettjében aratta, de az 1938-ban Herczeg Ferencnek a felismerhetetlenségig átirított *Kék róka* című darabjából forgatott

filmért is hízelgő kritikákat kapott. Utóbbiból két slágert is dúdoltak akkoriban a berlini utcákon: az egyik a *Von der Puszta will ich träumen* (A pusztáról akarok álmodni) és a *Kann die Liebe Sünde sein?* (Lehet bűn a szerelem?). A németek kedvencévé vált színésznő a Csajkovszkijról szóló *Bó-dító báléj* című opuszban Röck Marikával – a Leander után a második legjobban fizetett sztárral – is együtt játszott. Lehár úgy vélekedett: „Amíg akadnak olyan színésznők, mint Zarah Leander, az operettszerzőknek nincs okuk aggodalomra. Leander egyedülálló és csodálatos.”

A végzet svéd asszonya persze csak az 1930-as évek végi Európában volt egyedülálló. Addigra ugyanis visszavonult hon-

fitársa, Greta Garbo, a markánsan náciellenes Marlene Dietrich pedig Amerikában folytatta karrierjét, így jól jött az európai filmiparnak egy németül jól tudó, dekadens szerepekre (is) alkalmas sztár. Leandert fel akarta fedezni is Hollywood, ám akárcsak Marlene Dietrichnek, neki is előírták, hogy fogyjon le jó pár kilót, a svéd bombázó azonban nem akart lemondani a kulináris élvezetekről. A kitűnő üzleti érzékű Leander 1936-ban elfogadta a német Universum Film AG (UFA) rendkívüli ajánlatát, ami szerint három év alatt tíz filmért 900 ezer birodalmi márka ütötte a markát.

„Megnéztünk egy svéd filmet Zarah Leanderrel. (...) Úgy vélem, nagyon túlértékelik ezt a nőt. A film tipikus kis országbeli áru. Nem szeretnék svéd lenni” – vallotta meg

naplójának Joseph Goebbels kultuszminiszter 1937 elején. Bár Leander nem felelt meg a szőke, copfos, smink nélküli náci nőideálnak, a fanyalgás korántsem volt általános: a sztár milliósámra vonzotta a németeket a mozikba. Pedig nem volt egyszerű megfelelő férfi-partnert találni a vállas, magas nő számára – az őt ostromló hős szerelmesek nemritkán magasított járdán lépdeltek mellette. A nagy szerelem című, 1941–1942-ben forgatott filmben pedig állítólag – mivel a női kórus tagjai túl alacsonyok voltak – Hitler személyi testőrei statisztáltak mellette parókában, kisminkelve.

Addigra persze Goebbels véleménye is megváltozott Leanderről, olyannyira, hogy – tucatnyi színésznőhöz hasonlóan – őt is az ágyába igyekezett csábítani. Ez feltehetően nem sikerült neki, ám bizonyos szempontból mégiscsak levette a lábáról a filmszillagot, mivel az még 1972-ben megjelent memoárjában is azt írta a kultuszminiszterről: „Fütyülök arra, hogy ki mit vél, hisz vagy gondol, és nyíltan kijelentem: Goebbels érde-

kes ember volt.” Kapcsolatuk meglehetősen közvetlen volt, hiszen a svéd diva állítólag még azt is megengedte magának, hogy amikor egy fogadáson Goebbels azt mondta neki: „Frau Leander, az ön neve nekem zsidó névnek tűnik: Zarah...”, a primadonna így riposztzott: „És az öné, Herr Minister: a Joseph?”

Kenyértöréshez vezetett viszont, amikor 1942-ben Goebbels azt kérte, Leander vegye fel a német állampolgárságot, cserébe megkapja a minden színész által vágyott (a magyar A nemzet színésze címhez hasonló) Staatsschauspieler rangot. A magát svéd hazafinak valló dívát azonban felháborította az ajánlat, és egy svédországi filmbemutató után nem tért vissza Berlinbe. Tettét a náci rezsim arculcsapásként értékelte, 1943 decemberében maga Heinrich Himmler, a német SS birodalmi vezetője írt gyalázkodó cikket a „hideg, számító és rafinált, importált svéd nőről”, aki „elutazott, amint nálunk az erotika mezejét lelegette, és elég pénzt keresett”.

Svédországban eleinte örömmel fogadták a hazatérő Leandert, ám 1944-től a sajtó egyre inkább náci kollaboránsként emlegette, jöllehet a diva propagandafilmekhez soha nem adta a nevét. Sőt, tartását bizonyíthatja, hogy nem a süllyedő hajóról menekült – még akkor távozott Berlinből, amikor Német-

ország bukása nem volt nyilvánvaló. Fél évtized alatt azonban megbocsátottak neki, és 1949-ben újabb diadalút kezdődött: végigtúrnézte a fél világot, újra szerepelt német filmekben, a svéd sajtó pedig a mennyekbe menesztette „minden idők legnagyobb svéd primadonnáját”, akinek a jótékonyági fellépésekért is busás gázsí járt. Még 1978-ban, túl a 70-en is lelkesen énekelt, igaz, az addigra 20 kilót fogyott delnő szokásosan

széles gesztusai közben több értékes gyűrtje is leröpiült előadás közben az ujjáról. 1981-es halála óta folyamatos hazájában és Németországban a Leander-kultusz, tucatnyi életrajz, dokumentumfilm és színdarab emlékezik meg róla, szobrot is kapott szülővárosában, sőt, idén szeptember 23-ikán a stockholmi Folksoperanban bemutatták Anders Nilsson Zarah – csodálva és leköpeve című operáját is.

IZSÁK NORBERT

GEBEI SÁNDOR:

Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások.

Gebei Sándor tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA doktora. Legújabb műve ezúttal a közös lengyel–magyar múlt egy kevésbé ismert szeletét tárja a szakma és az olvasóközönség elé. Széleskörű kutatómunkán alapuló, magyar, lengyel, orosz és latin nyelvű források felhasználásával készült műve Közép- és Kelet-Európa viharos századaiba vezeti el az érdeklődőket. A lengyel trónért folytatott hatalmi harcokban a kor sajátos viszonyai miatt a más hatalmakhoz képest kis Erdély is szerepet kapott. Sikerek és kudarcok évszázadai ezek, mind a lengyel, mint pedig az erdélyi – magyar – történelemben. Lengyelország hódítók áradatával

küzd meg, miközben belső viszonyai egyre ziláltabbak lesznek. Hazánk is hódítókkal küzd, sokszor a pusztát túlélésért. Ezen történelmi párhuzamok is bizonyítják, hogy a lengyel–magyar nép között létezik egyfajta történelmi sorsközösség. Ezt támasztja alá, ezt mutatja be a történettudomány eszközeivel Gebei Sándor is jelen munkájában.

A szerző törekszik arra, hogy a vizsgálat tárgyává emelt lengyel királyválasztásokat a maguk komplexitásában láttassa. Ennek megfelelően vizsgálja a Rzeczpospolita államának a működési elveit, az interregnumok speciális jellemzőit, a nemzetközi viszonyok pillanatnyi helyzetét a királyválasztások ideje alatt s figyelembe veszi Erdélyi Fejedelemség külpolitikai tevékenységét meghatározó ketős függőséget.

A források bűvöletében.

Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára.

Katona Tamás, a magyar történettudomány meghatározó alakja idén töltötte be 76. életévét. Tanítványai, barátai elhatározták, hogy egy kötettel tisztelgnek mesterük, kollégájuk, a kiváló előadó és pedagógus előtt. A kötet átadásával ugyan elkéstiünk de annál nagyobb örömet okozhattunk az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatójának „A források bűvöletében.

Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára” című kötetünkkel, hiszen dacára a hosszúra nyúlt szerkesztésnek, senki sem figyelmeztette az ünnepeltet a könyv várható megjelenésére. A kötetben olvasható tanulmányokat úgy válogattuk össze, hogy Katona Tamás életművének két fontos területéhez az 1848/49-es szabadságharchoz, illetve a külpolitikához kapcsolódjanak. A huszonhat szerző által írt tanulmányok után az olvasók fellapozhatják Katona Tamás történeti munkásságának bibliográfiáját is. A könyv-

vet minden 19. századi magyar történelem iránt érdeklődő olvasónak jó szívvel ajánljuk. Tartalom: BALLA TIBOR: Közös hadsereg kontra honvédség, avagy a birodalmi érdek elsőbbsége. Ferenc József magyar katonái a dualizmus korában; CSIKÁNY TAMÁS: Baj van Köpecen!; CSORBA GYÖRGY: Egy török–magyar szövetség ajánlata 1849-ből; DÉR DEZSŐ: A kassai 20. honvédszászlóalj, avagy egy sikertelen alakulatszervezés története 1848–49-ben; ERDŐDY GÁBOR: Belgiumi radikális sajtóvélemények a magyarországi polgári forradalmi átalakulás kérdéseiről 1848-ban; GÁNGÓ GÁBOR: Vihar után. Szerkezet és kontextus Eötvös József Uralkodó eszméiben az 1848-as mozgalmak fényében; HAJAGOS JÓZSEF: A felső-tiszai hadtest élelmezési rendszere 1848. decemberétől 1849. március közepéig; HERMANN RÓBERT: A tizenhatodik aradi vértanú – Ludwig Hauk; HERNÁDY ZSOLT: A hadi parancsnok. Schweidel József tábornok pesti városparancsnoksága 1849-ben; KEDVES GYULA: Répásy Mihály honvéd tábornok a szabadságharc lovassága élén; KEMÉNY KRISZTIÁN: Adalékok az 1848-ban a frankfurti német nemzetgyűléshez küldött magyar követség történetéhez; KOVÁCS ISTVÁN: A Kolodziejski

család leghíresebb tagjai, avagy merénylet Bem tábornok ellen; KURUCZ GYÖRGY: Válogatás Festetics Taszilo központi birtokigazgatásának 1848. évi ügyirataiból és protocollumaiból; MARJANUCZ LÁSZLÓ: A törvényhatósági önkormányzat helyreállítása Szegeden; MOLNÁR ANDRÁS: Deák Ferenc reformkori leveleiből (1832–1848); NAGY SÁNDOR: A szerb felkelés kirobbanása 1848 kora nyarán – egy határőr vidéki katona-bürokrata szemével; PELYACH ISTVÁN: Batthyány Lajos gróf miniszterelnöki kinevezésének történetéhez; PETE LÁSZLÓ: A Frangepán-csapat; POLLMANN FERENC: Dualizmuskori honvédségünk vezérkari főnökeiről; REZNÁK ERZSÉBET: „A nemzet csak jogost akarjon...” Kossuth Lajos levele Bobory Károly országgyűlési képviselőhöz Ceglédre; ROSONCZY ILDIKÓ: Paszkevic és az orosz hadsereg 1831-ben lengyel földön; SÜLI ATTILA: A székely határvédszászlóalj története; SZAKÁLY SÁNDOR: Egy katonai attasé felmentése és nyugállományba helyezése 1941-ben; SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Vadonffy Bertalan instanciája a Magyarok Istenéhez. Az Elveszett Alkotmány kihagyott segélykérése; VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: „Emelte a honfiui kegyelet”; ZAKAR PÉTER: Az aradi rendház 1848-49. évi naplója.